

Xodjayev Sobir Djumayevich,
sotsiologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
O'zbekiston Respublikasi Oila va xotin-qizlar qo'mitasi huzuridagi
"Oila va xotin-qizlar" ilmiy tadqiqot instituti bo'lim boshlig'i
Email: khsobir@yahoo.com

O'ZBEKISTONDA KEKSALAR FAOLIGINI OSHIRISHNING IJTIMOY NEGIZLARI

Annotatsiya. Maqolada tadqiqot natijalari asosida keksalarning ijtimoiy faolligi, ularda sog'lom turmush tarzini ta'minlash bilan bog'liq holat va muammolar ochib berilgan. Shuningdek, unda keksalarning ijtimoiy faolligini oshirish bo'yicha taklif va tavsiyalar o'z ifodasini topgan.

Tayanch so'zlar: keksalik, qarish, sotsiogerontologiya, nafaqa yoshi, ijtimoiy himoya, ijtimoiy qo'llab-quvvatlash, sog'lom turmush tarzi, ijtimoiy faollik, begonalashuv, nafaqaga chiqish.

Аннотация. В статье раскрывается социальная активность пожилых людей, состояния и проблемы, связанные с обеспечением у них здорового образа жизни по результатам социологического исследования. С статья также содержит предложения и рекомендации по повышению социальной активности пожилых людей в стране.

Ключевые слова: старость, старение, социogerontология, пенсионный возраст, социальная защита, социальная поддержка, здоровый образ жизни, социальная активность, отчуждение, выход на пенсию.

Annotation. The article reveals the social activity of elder people, the conditions and problems associated with ensuring a healthy lifestyle for them according to the results of a sociological survey. It also contains proposals and recommendations for increasing the social activity of older people in the country.

Key words: old age, aging, sociogerontology, retirement age, social protection, social support, healthy lifestyle, social activity, alienation, retirement.

Kirish. Dunyoning aksariyat davlatlarida Kodamlar muayyan yoshga qadam qo'yib, jismoniy va aqliy mehnat faoliyati hamda ijtimoiy roli o'zgariganida keksalar toifasiga o'ta boshlaydi. Bu o'zgarishlar nimalarda namoyon bo'ladi? Bu davr ko'pincha inson salomatligining yomonlashuvi, aqliy qobiliyati va tana funksiyalarining pasayishi bilan tavsiflanadi. Tibbiy nuqtayi nazardan olib qaraganda, qarilik inson tanasida qaytarilmas o'zgarishlar ro'y berishi bilan boshlanadi va odatda bu xususiyat 55 yoshdan oshgan kishilarga tegishli

bo'ladi¹. Iqtisodiyot nuqtayi nazaridan qarilikni mehnat yoshidan kattaroq yoshning boshlanishidan e'tiboran hisoblash mumkin.

Asosiy qism. Qarish ko'p qirrali hodisadir². Unda ekzistensial, ijtimoiy, psixologik, biologik

¹ Тукумцева Б. Словарь-справочник по социальной геронтологии/под ред. — Самара: Самарский университет, 2003. — С 16.

² Ахолининг кариши ("vieillessement de la population") атамасини биринчи бўлиб француз демографи А.Сови (Sauvy A) киритган. Қаранг: Sauvy A. La population française jusqu'en 1956: Essai de prévision démographique // J. de la Société de Paris. — Paris, 1928. — N 12. — P. 321—327.

va boshqa jihatlarni ajratib ko'rsatish mumkin. Qarilik va qarish haqidagi fanlararo bilim sohasi gerontologiya hisoblanadi. Ijtimoiy gerontologiya gerontologiyaning bir tarmog'i sifatida, birinchi navbatda, ko'rib chiqilayotgan hodisaning ijtimoiy tomonlariga qaratiladi, shu bilan birga, u qarishning biologiyasi va psixologiyasi bilan bog'liqligini o'rganadi.

O'z navbatida, qarish sotsiologiyasi bu hodisani sotsiologiya doirasida ko'rib chiqadigan sotsiologiyaning bir tarmog'i hisoblanadi. Shu tufayli u keksa kishilarning ijtimoiy rollari, qadriyatlari va ularga nisbatan bo'ladigan munosabatlardagi ijtimoiy me'yorlar, ularning referent guruhlari, ijtimoiy mavqeyi (oila ichi va tashqarisida), turmush tarzi o'zgarishi bilan bog'liq boshqa masalalar bilan shug'ullanadi. Jamiyatda qarish hodisasini tadqiq etishda T.Parsonsnings strukturaviy funksionalizmi, R.Darendorfnings sotsial konflikt nazariyasi, Dj. Xomans, P.Blauning ayirboshlash nazariyasi, ramziy interaksionizm (Dj.G.Mid, I.Gofman), P.Berger va T.Lukmannings ijtimoiy konstruktivizmi va bir qator nazariyalarni ajratib ko'rsatish mumkin.

Keksa kishilarning ijtimoiy, tibbiy va psixologik muammolari, shuningdek, kishi qarishining ayrim jabhalari ko'pgina tabiiy va ijtimoiy fanlarning tadqiqot obyekti hisoblanadi. Lekin ularning aksariyati uchun bu muammolar asosiy muammo hisoblanmaydi. Shuning uchun 1914-yilda dastlab tibbiyotda keksalik muammolari va qarishni o'zining asosiy tadqiqot obyekti sifatida belgilagan ilmiy yo'nalish – gerontologiya vujudga keldi. Keyinchalik gerontologiya muammosi, aynan, tibbiyot bilimlari chegarasidan chiqishi, zarur bo'lganda, turli "yordamchi" kasb mutaxassislari hamda boshqa ilmiy sohalarda yig'ilgan bilimlardan foydalanishi tez orada ma'lum bo'ldi. Shuning uchun ham gerontologiya bu ma'noda ko'pgina boshqa ilmiy, nazariy va amaliy bilimlar "tutashgan" nuqtada turadi³. Har bir fan keksayayotgan insonning muammolarini yechishda o'zining metod va yondashuvlari bilan uning rivojlanishiga hissa qo'shadi.

Yuqorida sanab o'tilgan sotsiogerontologik nazariyalar keksalik sotsiologiyasidagi asosiy ta'limotlar hisoblanadi. Shu bilan birga, gerontologiya sohasida muvaffaqiyatli qarish ta'limotlari

ishlab chiqilmoqda⁴, nazariy nuqtayi nazardan ular hozirgi vaqtda keksa odamlarning hayot sifatini yaxshilash bo'yicha g'oyalarning butun majmuasini ifodalaydi va keksalikning ijtimoiy jihatlari to'g'risida bilimlarni amaliy qo'llash borasida muhim ahamiyatga ega. Keksalik sotsiologiyasi doirasida bevosita ishlab chiqilgan nazariyalardan biri sifatida ijtimoiy stratifikatsiya va aholi tarkibida keksalar guruhining o'rniga bag'ishlangan M.Rayli va uning hamkasblari tomonidan ishlab chiqilgan nazariyani⁵ ko'rsatish mumkin.

Keksalik faqatgina jismoniy va aqliy o'zgarishlar hamda organizmning qarishi bilan belgilanmaydi. Inson keksalikni his qilishni, odatda, pensiyaga chiqqandan keyin boshlaydi va shu holatdagina uning hayotida, aytish mumkinki, mutlaqo yangicha turmush tarziga ega bo'lgan davr boshlanadi. Bu davr, o'z navbatida, ijtimoiy jihatdan kishining yangicha bir shaxs turiga aylanishiga sabab bo'ladi.

Nafaqa yoshi turli mamlakatlarda farq qilib, inson band bo'lgan mehnat faoliyatidan kelib chiqib, 27 yoshdan 70 yoshgacha bo'lgan oraliqda belgilangan. Jahon sog'liqni saqlash tashkiloti (JSST) 60 yoshdan oshgan, BMT esa 65 yoshdan oshgan odamlarni keksa odamlar sifatida tasniflaydi⁶. O'zbekistonda yoshga doir pensiya olish huquqiga erkaklar 60 yoshga to'lganda va ish staji kamida 25 yil bo'lgan taqdirda, ayollar esa 55 yoshga to'lganda va ish staji kamida 20 yil bo'lgan taqdirda ega bo'ladilar⁷. Ba'zi holatlarda ular mos ravishda 58 va 53 yoshda pensiyaga chiqishlari mumkin.

2022-yilning boshiga kelib O'zbekistonda aholining 60 yoshdan katta qismi, ya'ni keksalarning umumiy soni 3 101 423 nafarni tashkil etdi. Ularning 1 298 018 nafari, ya'ni 41,83 foizini 60–64 yoshli, 820 718 nafari, ya'ni 26,45 foizini 65–69 yoshli

⁴ Avighurst R.J. Successful aging // The Gerontologist. – Oxford, 1961. – Vol. 1, – N 1. – P. 8–13; Rowe J.W., Kahn R.L. Successful aging // The Gerontologist. – Oxford, 1997. – Vol. 37, – N 4. – P. 433–440; Lander McCarthy V., Bockweg A. The role of transcendence in a holistic view of successful aging // J. of holistic nursing. – Los Angeles (CA), 2013. – Vol. 31, – N 2. – P. 84–92.

⁵ Aging and society / Ed. by M.W. Riley, M. Johnson, A. Foner. – New York: Russell age foundation, 1972. – Vol. 3: A sociology of age stratification; Russell M. Aging and cohort succession. Interpretation and misinterpretation//Public opinion quart. Oxford, 1973. – Vol. 37, – №1. – P. 35–50.

⁶ Старость. <https://ru.wikipedia.org/wiki>

⁷ Фукарларнинг Давлат пенсия таъминоти тўғрисида Ўзбекистон Республикасининг Қонуни <https://www.lex.uz/acts/112314>

³ Монсон П. Современная западная социология: теория, традиции, перспективы/ Пер со шв. – Санкт-Петербург. 1992.

keksalar, 503 149 nafari, ya'ni 16,21 foizini 70–74 yoshli, 247 365 nafari, ya'ni 7,979 foizini 75–79 yoshli, 161 159 nafari, ya'ni 5,19 foizini 80–84 yoshli va qariyb 73 014 nafari, ya'ni 2,35 foizini esa 85 yoshga yetgan va undan katta bo'lgan nuroniylar tashkil etadi. Raqamlardan ko'rinib turibdiki, keksalarning yosh ko'rsatkichlari yuqori bo'lishi bilan ularning soni kamayib bormoqda.

1-jadval

Keksalarning yosh toifalari bo'yicha ulushi (ayol/erkak kesimida)

(2022-yil 1-yanvar holatiga ko'ra)⁸

Yosh toifalari	Keksalar	
	soni	foizi
60–64 yosh	1 298 018	41,83
65–69 yosh	820 718	26,45
70–74 yosh	503 149	16,21
75–79 yosh	247 365	7,97
80–84 yosh	161 159	5,19
85 va undan katta	73 014	2,35
	3 103 423	100,0

2021-yilning oktabr-noyabr oylarida Mahalla va oilani qo'llab-quvvatlash vazirligi huzuridagi "Mahalla va oila" ilmiy-tadqiqot instituti tomonidan "Keksalarda sog'lom turmush tarzini shakllantirish va ularning ijtimoiy faolligini oshirish" mavzusida sotsiologik tadqiqot o'tkazilgan bo'lib⁹, tadqiqotning asosiy maqsadi keksalar hayotini sotsiologik jihatdan tahlil qilish va baholash orqali ularning jamiyatda o'z o'rniga ega bo'lishi, munosib hayot kechirishi hamda ijtimoiy faolligini oshirish bo'yicha samarali taklif va tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat bo'lgan.

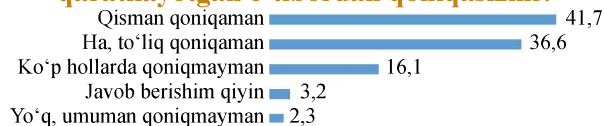
Insonning o'z hayotidan qoniqish darajasi ko'p hollarda uning kayfiyatini, kelajakka bo'lgan ishonchini, ijtimoiy faolliqi, jismoniy va ruhiy salomatligini belgilab beradi. Jamiyatimizdagi keksalar orasida ularga qaratilayotgan e'tibordan qoniqish darajasi o'rganilganida, aksariyat respondentlar "qisman qoniqaman" (42%), – deb javob berdi. Shu bilan birgalikda, mavjud vaziyatdan to'liq qoniqqanlar 36,6 foizni, ko'p hollarda qoniqmaganlar 16,1 foizni va umuman

⁸ Ўзбекистон Республикаси Давлат статистика қўмитаси маълумотлари <https://stat.uz/uz/rasmiy-statistika/demography>

⁹ Тадкикот мамлакатнинг олти хуудий бирлигида, яъни Бухоро, Самарқанд, Наманган, Қашқадарё, Жиззах вилоятлари ва Тошкент шаҳрида 868 нафар кексалардан социологик сўров усули орқали ўтказилди

qoniqmaganlar 3,2 foizni tashkil etdi. Bu ko'rsatkichlar jamiyatdagi mavjud holatlar va keksalar siyosati borasida olib borilayotgan chora-tadbirlardan to'liq yoki qisman qoniqmaslik holati keksalarimiz orasida, taxminan, 60 foizni tashkil etishini ko'rsatmoqda (1-rasm). Demak, bunday qoniqmaslik sabablarini aniqlash muhim ahamiyatga ega.

Shaxsan siz davlat va jamiyat tomonidan sizga qaratilayotgan e'tibordan qoniqasizmi?

1-rasm. Respondentlarning hukumatning keksalarga nisbatan munosabatidan qoniqish darajasi (foiz hisobida)

Har bir keksaning o'z hayotidan qoniqish darajasini aniqlashda uning muammolari borligi va ushbu muammolarning o'ziga xos xususiyatlarini o'rganish muhim ahamiyat kasb etadi. Keksalarning, aynan, nimalardan qoniqmasliklarini aniqlash maqsadida berilgan savolga olingan javoblar orasida **moddiy yetishmovchilik (38,9%), sog'lig'idagi muammolarning ortishi (38,2%), keksalar vaqtini unumli sarflash uchun infratuzilmaning yo'qligi (36,6%) hamda pensiyaga chiqib ishsiz va e'tiborsiz qolganligi (31,9%)** ko'pchilik tomonidan asosiy sabablar sifatida e'tirof etildi. Undan tashqari, yashayotgan uyining ta'mirtalab ekanligi, jamoat transportida harakatlanishning mushkulligi, mahalla va oila a'zolari tomonidan keksalarga yetarlicha e'tibor berilmayotganligi kabi holatlar ham ko'rsatib o'tilgan (2-jadval).

2-jadval

Keksalarning o'z hayot sharoitlaridan qoniqmaslik sabablari (foiz hisobida)

Agar hayotingiz va yashash sharoitingizning ma'lum jihatlari sizni qoniqtirmasa, buning sababini ko'rsata olasizmi?	
Fikrlar	Foiz
Pul yetishmovchiligi doimo sezilib turadi	38,9%
Sog'lig'imdagi muammolar yil sayin ortib bormoqda	38,2%
Keksalar vaqtini unumli o'tkazishi uchun infratuzilmaning (sport-sog'lomlashtirish, madaniy-ma'rifiy muassasalar) mavjud emasligi	36,6%

Pensiyaga chiqib ishsiz qolganligim uchun o'zimni hech kimga keraksizdek his qilaman	31,9%
Yashayotgan uyimning sharoiti yaxshi emas, ta'mirlab	24,4%
Jamoat transportida harakatlanish juda qiyin	22,3%
Mahalla tomonidan yetarlicha e'tibor berilmaydi	13,8%
Oilam tomonidan yetarlicha e'tibor yo'q	3,8%
<i>So'rov davomida savolnomadagi mazkur savolga uchtagacha javob berish imkoni berilganligi uchun javob variantlariga mos kelgan foiz miqdorining umumiy yig'indisi 100 foizdan 300 foizgacha bo'lishi mumkin</i>	

Yuqoridagi natijalarni navbatdagi savolga olingan javoblar va ularning tahlili ham tasdiqlaydi. Jumladan, mamlakatimiz keksa fuqarolarining yarmiga yaqini (41,7%) jamiyatda keksalarga bo'lgan hurmat va e'tibor pasayib borayotganligi, bu esa ularning turmush tarzi va hayot sifatiga salbiy ta'sir ko'rsatayotgani, muammolarga sabab bo'layotgani aniqlandi. Shu bilan birgalikda, **moddiy yetishmovchiliklar (34,1%), ko'rsatilayotgan tibbiy xizmat sifatining har doim ham yaxshi emasligi (33,4%), keksalar vaqtini unumli o'tkazishi uchun infratuzilma, ya'ni sport-sog'lomlashtirish, madaniy-ma'rifiy muassasalar yetarli darajada mavjud emasligi (24,5%), keksa fuqarolar uchun ichki turizm imkoniyatlarining kamligi (22,3%)** kabi muammolar keksa fuqarolar orasida dolzarb ekanligi alohida ta'kidlandi. Shuningdek, qariyalarning manfaatlarini himoya qiladigan jamoat tashkilotining yo'qligi (18,0%), keksalar bilan yosh avlod o'rtasidagi munosabatlarda o'zaro tushunmovchilik va kelishmovchiliklarning mavjudligi (15,6%), mahalliy hokimliklar tomonidan keksa fuqarolarga nisbatan e'tiborning yetarli emasligi (15,1%) kabi muammolar ham borligi tadqiqot davomida ma'lum bo'ldi (3-jadval).

Demak, moddiy yetishmovchiliklar, salomatligidagi muammolar, keksalar bo'sh vaqtini band qilish uchun yetarlicha shakllangan infratuzilmaning yo'qligi hamda pensiyaga chiqqach, jamiyat (atrofdagilar)ning ularga nisbatan yetarlicha e'tibor bermayotganligi keksalarning o'z hayotlaridan qoniqish darajasining pasayishiga va shu bilan birgalikda, ijtimoiy faolligiga, salomatligiga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda, deyish mumkin.

3-jadval

Keksalarning asosiy muammolari to'g'risidagi fikrlari (foiz hisobida)

Siz istiqomat qilayotgan hududda keksalarning asosiy muammolari nimalardan iborat, deb o'ylaysiz?	
Keksalarga bo'lgan hurmat va e'tibor pasayib bormoqda	41,7%
Moddiy yetishmovchiliklar	34,1%
Sifatli tibbiy xizmatning yo'qligi	33,4%
Keksalar vaqtini unumli o'tkazishi uchun infratuzilmaning (sport-sog'lomlashtirish, madaniy-ma'rifiy muassasalar) mavjud emasligi	24,5%
Keksa avlod vakillari o'rtasida ichki turizm imkoniyatlarining kamligi	22,3%
Keksalarning manfaatlarini himoya qiladigan jamoat tashkilotining yo'qligi	18,0%
Keksalar bilan yosh avlod o'rtasidagi munosabatlardagi o'zaro tushunmovchilik va kelishmovchiliklar	15,6%
Mahalliy hokimliklar tomonidan e'tiborning yo'qligi	15,1%
Javob berishim qiyin	4,6%
<i>So'rov davomida savolnomadagi mazkur savolga uchtagacha javob berish imkoni berilganligi uchun javob variantlariga mos kelgan foiz miqdorining umumiy yig'indisi 100 foizdan 300 foizgacha bo'lishi mumkin</i>	

Moddiy yetishmovchilik ko'pchilik keksalarimiz uchun dolzarb muammo ekanligi aksariyat javoblarda o'z tasdig'ini topdi. Ularning asosiy daromad manbalarini esa pensiya (46,6%) va farzandlarining yordami tashkil etadi. Afsus bilan aytish kerakki, ba'zi holatlarda o'z hayotini moddiy jihatdan ta'minlash maqsadida keksa fuqarolarimiz sog'lig'i jihatidan o'ziga to'g'ri kelmaydigan ish faoliyatlari bilan ham mashg'ul bo'lmoqda. Masalan, kirakashlik yoki mavsumiy, kunlik daromadlar. Bu ularning salomatligi va uzoq umr ko'rishiga salbiy ta'sir ko'rsatadi, albatta. Ayrim keksalarimiz pensiya miqdorining kamligi sababli o'z ish faoliyatlarini pensiyaga chiqqach ham davom ettirishadi. Olingan oylik maosh va pensiya miqdori ularga yashash uchun yetarli imkoniyat yaratadi. Ishlay olmaydigan va yordamga muhtoj, ba'zan nogiron bo'lib qolgan keksalar esa mahalla yoki qarindoshlari yordami, davlat ko'magi bilan o'z hayotlarini moddiy jihatdan ta'minlab kelayotgani tadqiqot davomida ma'lum bo'ldi (4-jadval).

4-jadval

Keksalarning yashash ehtiyojlari manbalari
(foiz hisobida)

Siz nafaqaga chiqqach, o'z yashash ehtiyojlarinigizni, asosan, qaysi manbalar asosida qondirasiz?	
Fikrlar	Foiz
Pensiya	46,6%
Farzandlarim yordamlashadi	24,5%
Oylik maosh	11,1%
Mahalla ko'maklashadi	4,7%
Qarindoshlarim yordamlashadi	3,3%
Kirakashlik orqali	2,9%
Davlat tomonidan oziq-ovqat va gigiyenik vositalar berib boriladi	0,9%
Mavsumiy daromadlar (tomorqa)	6,0%

Pensiya miqdorini ko'tarish, albatta, sekin-astalik bilan amalga oshiriladi. Buning uchun bir qator muammolarni yechish va mexanizmlarni ishlab chiqish talab qilinadi. Shunday ekan, keksalarning moddiy ehtiyojlarini qondirishning muqobil yo'llarini ham shakllantirish maqsadga muvofiq. Ma'lumki, har ikkinchi keksa fuqaro nafaqaga chiqqach, har doim ham sevimli ish faoliyati bilan shug'ullana olmaydi. Natijada ba'zilarining tushkunlik holatiga tushishi ham kuzatiladi. Bu, bir tomondan, o'rgangan ish faoliyatini yo'qotish bilan, ikkinchi tomondan, moddiy yetishmovchilik bilan ham izohlanishi mumkin. Shu nuqtayi nazardan, davlat siyosati doirasida keksalarning xohishini inobatga olgan holda ularning bilimi, salohiyati va salomatligiga mos bo'lgan faoliyat turlarini taklif qilish maqsadga muvofiq bo'lar edi.

Keksalarning bandligi va ularga mos bo'lgan faoliyat turi, ish rejimi va **sifati to'g'risida so'ralganda**, ko'p hollarda ular **yarim kunlik yoki haftasida bir necha kunlik (19,6%), uydagi (14,9%) yoki uy tomorqasidagi ishlar (14,3%), shuningdek, o'z ishini davom ettirishi (12,4%) yoki ijtimoiy faoliyat bilan mashg'ul bo'lishni** o'zlari uchun qulay deb bilishgan. Shu bilan birga, masofadan turib, vaqtinchalik, ya'ni mavsumiy ishlashni istaydiganlar ham yo'q emas.

Demak, keksalar ish faoliyati bilan mashg'ul bo'lishni istashsa, ko'p vaqt hamda kuch sarfini talab qilmaydigan, iloji boricha uydin turib yoki uyga yaqin hududda ishlash imkonining bo'lishi, o'z sohasiga yaqin yoki o'sha sohada ishlashni istashadi.

Darhaqiqat, keksalar pensiyaga chiqqach, zerikib qolmasliklari va bor bilim, tajribalaridan foydalanish maqsadida ularni ijtimoiy faoliyat bilan band qilish ham jamiyat, ham keksalar uchun birday foydali bo'lishi mumkin. Bu kabi ijtimoiy faoliyatning moddiy jihatdan rag'batlantirilishi esa keksalar uchun motivatsiya sifatida xizmat qiladi (5-jadval).

5-jadval

Keksalarning qanday turdagi faoliyat bilan shug'ullanishlari kerakligi to'g'risidagi fikrlari
(foiz hisobida)

Sizningcha, pensiyadagi insonlar ishlashni ma'qul topishsa, qanday faoliyat bilan shug'ullanishlari lozim?	
Fikrlar	Foizi
Yarim kunlik yoki haftada bir necha kunlik	19,6%
Uydagi ish	14,9%
Uy tomorqasida ishlashlari kifoya qiladi	14,3%
Ijtimoiy faoliyat bilan mashg'ul bo'lganliklari ma'qul (mahalla faoli bo'lish)	12,4%
O'zlarining doimiy ishini davom ettirishlari kerak	12,4%
Masofadan turib ishlash	9,0%
Vaqtincha ishga joylashishlari kerak (mavsumiy, ma'lum bir loyiha davrida va boshqalar)	8,0%
Pensiyaga chiqqach, iloji boricha ishlamaslik kerak	7,5%
Boshqa javob variantlari	2,0%
Jami	100,0%

Ijtimoiy ko'mak moddiy va jismoniy jihatdan yordamga muhtoj bo'lgan aholi qatlamlarini qo'llab-quvvatlashni nazarda tutadi. Odatda keksalar surunkali kasalliklar, salomatligining yomonlashishi, qarovchisining yo'qligi, moddiy qiyinchiliklar tufayli mazkur toifaga kiradi. Tadqiqot davomida ularning necha foizi shu kabi xizmatlardan foydalanishi borasidagi bilimlari tekshirildi. Shunga ko'ra, respondentlarning 16,4 foizigina ijtimoiy ko'makning u yoki bu turidan foydalanishi aniqlandi (2-rasm). Vaholanki, yuqoridagi ma'lumotlar keksalarning aksariyatida moddiy yetishmovchilik va salomatligi borasida, shuningdek, e'tibor yetishmasligi tufayli muammolari borligini ko'rsatgan edi. Buning sababini aniqlash maqsadida qo'yilgan savol natijalari shuni ko'rsatdiki, ba'zi respondentlar garchi yordamga muhtoj bo'lsa-da, buni o'ziga ep ko'rmaganliklari (18,8%) yoki farzandlari buni istamaganligi uchun (5,8%) undan foydalanmaydi. Keksalarning beshdan bir

qismi (20% ga yaqini) ma'lumot yetishmasligi (bilimsizligi) sababli ijtimoiy ko'makni olish uchun qayerga murojaat qilish kerakligini (12,5%) va uning qanday turlari borligini (8,3%) bilmaydi. Har o'ninchi respondent esa korrupsion to'siqlar tufayli ularga taqdim qilinishi kerak bo'lgan ijtimoiy ko'makdan mahrum bo'lmoqda. Tadqiqotda qatnashgan 31 foiz respondent, haqiqatan, ijtimoiy yordamga muhtoj emas. Ayrim keksalar (11,3%) esa pensiyaga chiqqach ham ish faoliyatida band bo'lishi sababli o'z ehtiyojlarini o'zlari qondira oladi (6-jadval).

Demak, keksalarning ijtimoiy ko'makdan foydalanmasliklarining asosiy sabablari ijtimoiy yordamdan foydalanishdan uyalishi, buni o'ziga ep ko'rmaslik; bilimsizligi; korrupsion to'siqlar va haqiqatan, ijtimoiy yordamga ehtiyoji yo'qligidir. Keksalar o'rtasidagi bilimsizlik va korrupsion to'siqlarga qarshi davlat darajasida hamda doimiy ravishda kurashish maqsadga muvofiq.

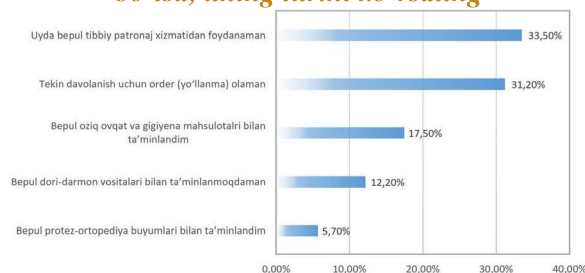
6-jadval

Keksalarning ijtimoiy ko'makdan foydalanmaslik sabablari (foiz hisobida)

Nima sababdan ijtimoiy ko'makdan foydalanmaysiz?	Foizi
Bunga ehtiyojim yo'q	31,0%
Nafaqaga chiqqanim bilan ishlashda davom etayotganligim sababli	11,3%
Buni o'zimga ep ko'rmayman	18,8%
Farzandlarim buni o'zlariga ep ko'rishmaydi	5,8%
Ijtimoiy ko'makni olish uchun qayerga murojaat qilishni bilmayman	12,5%
Qanday ijtimoiy ko'mak turlari borligidan xabarim yo'q	8,3%
Ijtimoiy ko'mak imtiyozlaridan foydalanishimda korrupsion to'sqinliklarga duch kelmoqdaman	10,0%
JBQ	2,5%
Jami	100,0

Ijtimoiy ko'makdan foydalanadigan respondentlarimizga aksariyat hollarda uyda bepul tibbiy patronaj xizmati (33,5%) ko'rsatib kelinadi. Shuningdek, tekin davolanish uchun order olgan (31,2%) keksalar ham borligi aniqlandi. Bepul oziq-ovqat va gigiyena mahsuloti ta'minotidan (17,5%) yolg'iz keksalar foydalanar ekan. Bepul dori-darmon bilan ta'minlanayotgan respondentlar 12,2 foizni, bepul protez-ortopediya mahsulotlari bilan ta'minlanganlar esa 5,7 foizni tashkil etdi (3-rasm).

Agar sizga ijtimoiy ko'mak ko'rsatilayotgan bo'lsa, uning turini ko'rsating

2-rasm. Keksalarga ko'rsatilayotgan ijtimoiy ko'mak to'g'risidagi fikrlar (foiz hisobida)

Keksalar o'zlarini bezovta qilgan masalalar yuzasidan davlat tashkilotlariga murojaat qilganlarida, ko'p hollarda ularning e'tiboridan qoniqmasliklari ma'lum bo'ldi. Olingan ma'lumotlarga qaraganda, aksariyat hollarda xodimlarning sovuqqonlik bilan munosabatda bo'lishi (28,6%), amalda muammolar yechib berilmasligi (27,1%), xodimlarning o'zlari olishi mumkin bo'lgan hujjatlarni keksalarga yig'dirib, sarson qilishi (qog'ozbozlik) (14,9%) ko'zga tashlanmoqda. Shu bilan birgalikda, keksalarni qiziqtirayotgan savollar bo'yicha maslahat olish imkonining yo'qligi, tashkilotlarda hujjatlarning yo'qolishi, qo'pol muomala kabi holatlardan keksalar o'z noroziliklarini bildirishgan (3-rasm).

3-rasm. Keksalarning murojaatlaridan keyin ko'rsatilgan xizmatlardan qoniqmaslik sabablari (foiz hisobida)

Ijtimoiy ko'makdan foydalanuvchi keksalardan mazkur sohada nimalarni o'zgartirish lozimligi xususida so'ralganda, ular uchun **ijtimoiy yordamni tez va sifatli olish imkoniyatini yaratish (27,6%)** muhim ekanligi ma'lum bo'ldi. Albatta, ijtimoiy yordam imtiyoziga erishishdagi ma'lum to'siqlar va ko'rsatilayotgan xizmatning sifati har doim ham ko'ngildagiday bo'lmayotganidan dalolat bermoqda. Keksalarning **huquqiy bilimini oshirish (23,8%)**, **yordamga muhtoj keksalarning ijtimoiy-iqtisodiy holatini nazorat qilish (19,7%)** orqali ham sohada ma'lum bir o'zgarishlarga erishish mumkin. **Keksalar to'g'risidagi qonunni qabul**

qilish sohani tartibga solish va keksalarning haq-huquqlarini ta'minlashga xizmat qilishi kerak. Ammo bu faqat 14 foiz respondent tomonidagina ma'qullangan. Bu keksalar orasida qonunlarning kuchiga bo'lgan ishonchning pastligidan dalolat berishi mumkin. **Ijtimoiy xizmatlarni taqdim qiluvchi xodimlarning kasbiy mahoratini oshirish (14,1%)** masalasi ham sohani rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega, chunki ularning mahorati bevosita xizmatning sifatiga ta'sir ko'rsatuvchi omil hisoblanadi (1.5-rasm).

Sizning fikringizcha, keksalarga ijtimoiy xizmat ko'rsatish sohasida nimalarni o'zgartirish kerak?

5-rasm. Keksalarga ko'rsatilayotgan ijtimoiy xizmat sohasida qilinishi lozim bo'lgan o'zgarishlar to'g'risidagi fikrlar (foiz hisobida)

Xulosa. Keksalarning ijtimoiy-iqtisodiy holatini va salomatligini yaxshilash, shuningdek, ularning ijtimoiy faolligini oshirish maqsadida olib borilayotgan chora-tadbirlarni baholash va bu sohada nimalarga alohida e'tibor berish kerakligini aniqlash maqsadida o'tkazilgan so'rov natijalariga ko'ra, quyidagi umumlashtirilgan xulosalarni berish mumkin:

Birinchidan, keksalarning o'z hayotidan qoniqish darajasi ko'p hollarda ularning kayfiyatini, kelajakka bo'lgan ishonchini, ijtimoiy faolligini va bevosita jismoniy hamda ruhiy salomatligini belgilab beradi. Tadqiqot natijalaridan jamiyatimizdagi keksalarning 60 foizida u yoki bu darajada qoniqmaslik holatlari borligi aniqlandi. Bu holatga bir qator omillar o'z ta'sirini ko'rsatmoqda. Ular qatorida birinchilardan moddiy yetishmovchilik, sog'lig'idagi muammolarning ortib borishi, keksalar vaqtini unumli sarflash uchun infratuzilmaning yo'qligi hamda pensiyaga chiqib ishsiz va e'tiborsiz qolgani kabilar namoyon bo'lmoqda.

Ikkinchidan, keksalar moddiy va jismoniy jihatdan yordamga muhtoj bo'lgan aholi qatlami sifatida ijtimoiy ko'mak doirasida davlat tomonidan doimiy qo'llab-quvvatlanishi talab qilinadi.

Uchinchidan, keksalarning salomatligini ta'minlashga bevosita ta'sir etuvchi asosiy omillardan biri tibbiy xizmatning va sog'lomlashtirish tadbirlarining sifat darajasi hisoblanadi. Bu borada kuzatilgan holatni u qadar yaxshi, deb bo'lmaydi. Muntazam ravishda tibbiy ko'riklar tashkil etilishini keksalarning uchdan bir qismigina aytib o'tgan. Vaholanki, keksalarning barchasi uchun shunday ko'riklar olib borilishi kerak.

Keksalar orasida tibbiy xizmatga, jumladan, kasalxonada yotib davolanish, to'liq ko'rikdan o'tish, tor soha mutaxassislari ko'rigidan o'tishga bo'lgan xohish va ehtiyoj katta bo'lsa-da, amalda ularning shifokorga murojaat qilish darajasi yuqori emas. Mazkur holat keksalarning bepul tibbiy xizmat ko'rsatish sifatidan qoniqmasligi, pulli xizmatlar esa pensionerlar uchun qimmatlik qilayotgani bilan izohlanishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Aging and society / Ed. by M.W. Riley, M. Johnson, A. Foner. — New York: Russell age foundation, 1972. — Vol. 3: A sociology of age stratification; Russell M. Aging and cohort succession. Interpretation and misinterpretation//Public opinion quart. Oxford, 1973. — Vol. 37, — №1. — P. 35–50.
2. Avighurst R.J. Successful aging // The Gerontologist. — Oxford, 1961. — Vol. 1, N 1. — P. 8–13.
3. Lander McCarthy V., Bockweg A. The role of transcendence in a holistic view of successful aging // J. of holistic nursing. — Los Angeles (CA), 2013. — Vol. 31, — N 2. — P. 84–92.
4. Монсон П. Современная западная социология: теория, традиции, перспективы/ Пер со шв. — СПб. 1992.
5. Rowe J.W., Kahn R.L. Successful aging // The Gerontologist. — Oxford, 1997. — Vol. 37, — N 4. — P. 433–440;
6. Старость. <https://ru.wikipedia.org/wiki>
7. Б. Тукумцева. Словарь-справочник по социальной геронтологии/под ред. — Самара: Самарский университет, 2003. — С 16.
8. Фукарларнинг Давлат пенсия таъминоти тўғрисида Ўзбекистон Республикасининг Қонуни <https://www.lex.uz/acts/112314>
9. Ўзбекистон Республикаси Давлат статистика қўмитаси маълумотлари <https://stat.uz/uz/rasmiy-statistika/demography>